

ARCHIWALNE

ŹRÓDŁA

BADAŃ

FILOLOGICZNYCH

Studia

episteme
WYDAWNICTWO NAUKOWE

ARCHIWALNE

ŹRÓDŁA

BADAŃ

FILOLOGICZNYCH

Studia

REDAKCJA NAUKOWA

Anna Janicka

Krystyna Jaworska

Dobrośława Platt

Dario Prola

Violetta Wejs-Milewska

Wydawnictwo Episteme | Lublin 2022

Ministerstwo
Edukacji i Nauki

Projekt finansowany w ramach programu Ministerstwa Edukacji
i Nauki pod nazwą „Regionalna Inicjatywa Doskonałości”
na lata 2019–2022

Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku

nr projektu 009/RID/2018/19 kwota finansowania 8 791 222,00 zł

RECENZJA dr hab. prof. UŁ Konrad Tatarowski

REDAKCJA JĘZYKOWA, KOREKTA Zuzanna Guty | wydawnictwoepisteme.pl

SKŁAD, ŁAMANIE, PROJEKT OKŁADKI Tomasz Smółka | studioformat.pl

© COPYRIGHT for the text by Uniwersytet w Białymstoku 2022

© COPYRIGHT for this edition by Wydawnictwo Episteme 2022

ISBN 978-83-67049-80-1

WYDAWNICTWO EPISTEME Solna 4/9, 20-021 Lublin | 728 352 141 | wydawnictwoepisteme.pl

DRUK „ELPIL” ul. Artyleryjska 11, 08-110 Siedlce

Spis treści

Słowo wstępne 9

I. ARCHIWALNE ŹRÓDŁA WSPÓŁCZESNYCH BADAŃ MONOGRAFICZNYCH I BIOGRAFICZNYCH

WŁODZIMIERZ BOLECKI Dwie Krystyny, czyli archiwa,
archiwalia i głębsze znaczenie 15

NINA TAYLOR-TERLECKA Biografia – ale jaka? 33

AGATA STECEWICZ Różnorodność źródeł archiwalnych
jako podstawa w badaniach nad biografią i genealogią –
przypadek Barbary Toporskiej 49

KRYSTYNA JAWORSKA Brakujące kartki.
Kłopoty z biografistyką emigracyjną na podstawie kilku kwerend,
czyli zmagania ze scalaniem źródeł. 63

ANDRZEJ SUCHCITZ Archiwa Instytutu Polskiego
i Muzeum im. gen. Sikorskiego jako źródło
do opracowania monografii i biografii 81

BARBARA CZARNECKA Prolegomena do monografii
polskich *flyktingläger* w Szwecji. Korespondencja
z archiwum Zygmunta Łakocińskiego w Lund 95

EUGENIA MARESCH Przyczynek do biografii sześciu Polek
na emigracji 131

DOBROŚŁAWA PLATT Archiwa Biblioteki Polskiej POSK
w Londynie jako źródła do badań biograficznych 153

MARIA ZADENCKA Materiały ze zbiorów Muzeum Polskiego
w Rapperswilu: Józef Mackiewicz i Józef Fryd dyskutują
o *Sprawie pułkownika Miasojedowa* 165

KATARZYNA BIERNACKA-LICZNAK Rola włoskich archiwów w odkrywaniu tajemnic przekładów <i>Quo vadis</i> Henryka Sienkiewicza na terenie Półwyspu Apenińskiego	179
ANNA JANICKA Tamara Karren. Próby	193
VIOLETTA WEJS-MILEWSKA W stronę biografii „scalających”. Postulaty badawcze a współczesna praktyka uniwersytecka	211

II. POLONICA ZAGRANICZNE STAN WIEDZY I PERSPEKTYWY BADAWCZE

ANNA BUCHMANN, DANIEL GUZMAN Wielość pamięci w archiwum Muzeum Polskiego w Rapperswilu	229
EUGENIA MARESCH Studium Polski Podziemnej w Londynie	235
MARIA ZADENCKA Archiwum w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali: Józef Trypućko (1910–1983) – „role uczonego” poza granicami kraju	239
IWONA HOFMAN Archiwalia z kręgu „Kultury” w zbiorach Pracowni Badań nad Instytutem Literackim w Paryżu	277
KS. TADEUSZ KASABUŁA Archiwum Archidiecezjalne w Białymstoku. Powstanie i ewolucja zasobu	293
TOMASZ LEŚNIAK Działalność Zygmunta Łakocińskiego w Lund (1934–1972)	305
BARBARA CZARNECKA Archiwa (nie)ważne. Dyskursywne i niedyskursywne świadectwa kobiecego doświadczenia II wojny światowej	333
SYLWIA SZAREJKO Przez świat do Polski – zbiory Muzeum Pamięci Sybiru	351
NINA TAYLOR-TERLECKA Korespondencja – namiastka spotkań	367
EWELINA ANDRZEJEWSKA Historie wielokrotnie zapisane. Zbiory Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa w ujęciu praktycznym	387
ANNA JANICKA Tamara Karren – archiwalne tropy, drogi i bezdroża. Kilka dopowiedzeń	399

- AGATA STECEWICZ O wadze niepublikowanej
epistolografii emigracyjnej na przykładzie wyimków
z listów Mieczysława Grydzewskiego do Tymona Terleckiego 413
- VIOLETTA WEJS-MILEWSKA Ku źródłu. O wadze archiwaliów
we współczesnej praktyce humanistycznej 425

III. EPISTOLOGRAFIA I EMIGRACJA PERSPEKTYWY BADAWCZE

- PIOTR BIŁOS Góra, mysz i pustynia. O korespondencji
Gustawa Herlinga-Grudzińskiego i Jerzego Giedroycia 443
- DOBROŚŁAWA PLATT Listy niewykorzystane. Archiwum
Sergiusza Piaseckiego w Bibliotece Polskiej Posk w Londynie 467
- NINA TAYLOR-TERLECKA Kot w papierach.
Niedyskreje archiwalne. Próbné rekonstrukcje, hipotezy i spekulacje –
czyli o pożytku wynikającym z nienapisanej książki 483
- DANIEL GUZMAN Zasoby epistolograficzne
Muzeum Polskiego w Rapperswilu zgromadzone w Archiwum
Potulickich i Sapiehów jako źródło do badań życia
polskiej arystokracji na obczyźnie w XX wieku 531
- SYLWIA SZAREJKO Polsko-włoskie kontakty w dwudziestoleciu
międzywojennym. Z korespondencji Instytutu Kultury Polskiej
im. Attilia Begey'a w Turynie – *casus* Nagrody
im. Aglaura Ungheriniego 545
- MARIA ZADENCKA O powadze anegdoty. Pisarstwo,
dawna Rosja, nowa Polska i emigracja w korespondencji
Józefa Mackiewicza (1902–1985) z przyjacielem
Michałem Kryspinem Pawlikowskim (1893–1872) 563
- ANNA BUCHMANN Krąg korespondentów Krystyny Marek 589
- IWONA HOFMAN Korespondencja Jerzego Giedroycia
i kobiet z kręgu „Kultury” 601
- TOMASZ LEŚNIAK Polskie repatriantki w Szwecji –
zostać czy wracać do kraju? Przyczynek do badań
polskiej emigracji powojennej w Szwecji 613
- MARTA HERLING “Sullesilio. Noi immersi nel flusso della storia”
Le corrispondenze italiane nell'archivio di Gustaw Herling 635

KRYSTYNA JAWORSKA "Je me promène avec mille bosses..." Immagini dell'esilio nelle lettere di Kazimiera Hłakowiczówna a Maria Bersano Begey.	651
DARIO PROLA Le lettere di Konstanty A. Jeleński a Teresa Jeleńska nell'archivio del Museo della letteratura Adam Mickiewicz di Varsavia: una panoramica.	669
KS. ROBERT CZARNOWSKI Źródła epistolarne Prymasa Polski kard. Józefa Glempa w dokumentacji archiwalnej Polskiej Misji Katolickiej we Francji	687
VIOLETTA WEJS-MILEWSKA Fenomen skrawka papieru i nie tylko. O osobliwościach korpusu epistolograficznego i warsztatu Tymona Terleckiego.	705
ANNA JANICKA Wokół listów Zofii Romanowiczowej do Tymona Terleckiego. Rozpoznania wstępne	723
BARBARA CZARNECKA „Czy nie napisałby Pan kiedyś do Kultury?”. Korespondencja Jerzy Giedroyć – Tymon Terlecki, Tymon Terlecki – Jerzy Gieroyć. Wstępne rozpoznanie	739
AGATA STECEWICZ Korespondencja Tymona Terleckiego ze Stefanią Kossowską, redaktorką londyńskich „Wiadomości”.	763
Noty o autorach	775
Bibliografia	787
Indeks osobowy	821

Słowo wstępne

Niniejsza publikacja, na którą składają się 42 artykuły naukowe, jest pokłosiem dyskusji, jaką odbyli badacze z krajowych i zagranicznych ośrodków uniwersyteckich – literaturoznawcy i historycy oraz aktualnie sprawujący instytucjonalną opiekę nad polskimi zespołami archiwalnymi powstałymi na Zachodzie Europy archiwiści w ramach cyklicznej Międzynarodowej Konferencji ARCHIWA KULTURY POLSKIEJ XX WIEKU (LONDYN–BIAŁYSTOK–TURYN). Każdą odsłonę tego międzynarodowego i zarazem interdyscyplinarnego spotkania poświęcono kilku aspektom bogatego związku dokumentacji archiwalnej z pracą analityczno-interpretacyjną, w istocie z prymarną umiejętnością, bez której naukowość warsztatu humanistycznego byłaby nie do obronienia. Dyskusja, niezależnie od jej kontekstowych dociekań i rozważań, skupiała się na znaczeniu dla współczesnej humanistyki akademickiej badań źródłowych. Podejmowano kwestię znaczenia archiwum jako instytucji przechowującej zbiory o rozmaitej proveniencji (piśmienne, audio, audio-wizualne, ikonograficzne), nadto istotne w kontekście uznania wkładu polskiej kultury emigracyjnej do zasobów polskiej kultury XX wieku *en bloc*. Uczestników trzech naukowych spotkań gościły instytucje partnerskie, które ów projekt podjęły i konsekwentnie do szczęśliwego końca przeprowadziły. Były to: Katedra Filologicznych Badań Interdyscyplinarnych

Uniwersytetu w Białymstoku z reprezentującymi ją badaczkami – Anną Janicką i Violetta Wejs-Milewską, Departament Języków i Literatur Obcych Uniwersytetu w Turynie z jego badaczami – Krystyną Jaworską i Dario Prolą – oraz Biblioteka Polska POSK w Londynie – ze sprawującą merytoryczną pieczę nad jej zasobami Dobrosławą Platt. Owe trzy spotkania – mimo trudnego okresu pandemicznego – udało się nam zorganizować w latach 2019, 2021 oraz 2022.

Problematyka, którą podejmowaliśmy i której owoce zamieszczamy w niniejszym tomie, dotyczy – mówiąc najogólniej – statusu źródeł archiwalnych we współczesnych badaniach humanistycznych, niezwykle istotnych w kontekście coraz wyraźniej odczuwanej potrzeby zaktualizowania i poszerzenia o źródła badań nad polską kulturą piśmienniczą XX wieku (a w konkretnych przypadkach postulat ten winien odnosić się i do okresów wcześniejszych). Ponadto w ostatnim czasie wiele instytucji i osób prywatnych – spadkobierców spuścizn upublicznia (zgodnie z cezurą czasu) własne zbiory, zdejmując zeń klauzule prekluzyjne, chroniące niejednokrotnie przez wiele długich lat dokumentację twórców kultury, których aktywność publiczna przypadała na okres międzywojennego dwudziestolecia, a którzy wskutek pożogi wojennej kontynuowali działalność przez lata pobytu na emigracji, bądź w powojennym PRL-u, o ile do niego powrócili. Ci ostatni mogli przeżywać okupację w Polsce i w niej pozostać do końca życia albo powrócić tuż po zakończeniu wojny czy też kilka lat później, mając za sobą długi okres doświadczenia emigracyjnego.

Pierwsza – londyńska odsłona – konferencji nosiła tytuł ARCHIWALNE ŹRÓDŁA WSPÓŁCZESNYCH BADAŃ MONOGRAFICZNYCH I BIOGRAFICZNYCH i skupiała uwagę uczestników na zasadniczych zagadnieniach, takich jak między innymi: rola badań archiwalnych w kształtowaniu biografii i monografii, specyfika metodologii badań archiwalnych za granicą, narratywistyczne spojrzenie na współczesną monografię i biografię. Wydało się nader istotne rozpoznanie stanu i zasobów archiwalnych oraz bibliotek za granicą powstałych z inicjatywy emigracji, także instytucji kościelnych funkcjonujących zarówno w kraju, jak i poza nim (tu interesowała nas ich rola w utrwalaniu dziejów emigracji, także praca nad pamięcią i polską tożsamością), oszacowanie znaczenia publicystyki i epistolografii jako form dokumentacji źródłowej, jej wagi w kontekście współczesnych

badania monograficznych i biograficznych oraz roli w kształtowaniu współczesnej wiedzy o wybitnych postaciach polskiej emigracji.

W drugiej odsłonie konferencji zatytułowanej POLONICA ZAGRANICZNE. STAN WIEDZY I PERSPEKTYWY BADAWCZE podjęto próbę namysłu nad geografią poloników znajdujących się za granicą, tj. nad konsekwencją rozproszenia miejsc ich przechowywania, niejednokrotnie bardzo odległych od kraju, nad różnym formalno-prawnym statusem bibliotek, muzeów, archiwów prywatnych rozsianych po świecie będących świadectwem wspólnego działania konsolidującej się w określonym miejscu polskiej diaspory wychodźczej. Inne kwestie warte rozpoznania sygnalizowały słowa-klucze, sugerujące określone perspektywy w pracy z archiwaliami, np. zapomniane, zapoznane, nieznanne; perspektywy nowych odkryć poloników w ośrodkach zagranicznych, kwestie dotyczące poloników w Europie Zachodniej i Europie Wschodniej (stan wiedzy/ stan dostępności), amerykańskich i światowych zasobów poloników oraz ich roli w transferze kulturowym między kulturą polską a kulturą światową. Spotkanie odbyło się w Archiwum Państwowym w Białymstoku dzięki owocnej współpracy z dyrektorem tej instytucji – Markiem Kietlińskim.

Trzecia – turyńska odsłona spotkań – zatytułowana EPISTOLOGRAFIA I EMIGRACJA. PERSPEKTYWY BADAWCZE – poświęcona została zagadnieniom wagi epistolografii jako podstawowego łącznika komunikacyjnego emigracyjnej diaspory, osobliwościom modelu genologicznego, a także metodom i technikom badań nad epistolografią wychodźczą, jak również roli listu w strukturze współczesnej biografii i monografii. Interesowała nas nade wszystko aktualizacja zasobów epistolograficznych polskich bibliotek i archiwów działających za granicą, analiza konkretnych przypadków, a także kwestie z zakresu poetyki i polilingwinizmu listów emigracyjnych.

Generalnie zamierzeniem naszym było przypomnienie wagi dostępnego (po zdjęciu klauzul prekluzyjnych) materiału archiwalnego wytworzonego poza krajem i jego znaczenia dla jakości prowadzonych badań humanistycznych, w tym dla interesującego nas tu najbardziej dyskursu literaturoznawczego. Powrót do archiwum, innymi słowy powrót do źródeł, wydaje się w świetle podjętych w tym tomie analiz i rozpoznań ze wszech miar poznawczo istotny. Pod wpływem dokumentacji prymarniej możliwa staje się bowiem uzasadniona korekta spojrzenia

na spuściznę literacką, kulturalną, naukową, polityczną emigracji, na jej interpretację niejednokrotnie kruszącą stereotypowe omówienia skomplikowanych interferentnych zjawisk, zachodzących w polskiej i europejskiej kulturze XX wieku. Uchwyconych zarówno w mikro-, jak i makroskali, prowokujących podjęcie na nowo prac o charakterze panoramicznym i syntetycznym.

Prace nad wagą źródeł, zwłaszcza w ich epistolograficznej odmianie, wiążą się od kilku lat z realizowanym na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku projektem edytorskim Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (292/NPRH7/H11/86/2018): „Naukowa, krytyczna edycja z rękopisów w pięciu tomach korespondencji Tymona Terleckiego z Jerzym Giedroyciem, Mieczysławem Grydzewskim, Janem Nowakiem-Jeziorańskim, Kazimierzem Wierzyńskim i innymi”, natomiast cykl spotkań konferencyjnych oraz niniejsza publikacja możliwe były dzięki środkom pozyskanym przez Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku w ramach ministerialnego programu Regionalna Inicjatywa Doskonałości w latach 2019–2022.

Mamy zatem nadzieję, że problemy przedyskutowane podczas wspomnianych spotkań, które zostały w takiej – panoramicznej formule – utrwalone, mają szansę wejść w obieg naukowy, istotny zwłaszcza w kontekście pożądanых dziś badań o charakterze interdyscyplinarnym i zarazem filologicznym.

Redakcja